

Mediji, politika i rat u Bosni

Neki karakteristični primjeri od značaja za profesionalno novinarstvo

Amila Grbo

Fakultet političkih nauka, Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Rezime

Agresija na Bosnu i Hercegovinu i rat kao posljedica agresije različito je sagledavana u zemljama koje se razumijevaju kao regionalne i svjetske sile čije su politike i odnos prema bosanskoj samostalnosti i suverenitetu gurnule ovu zemlju u dugogodišnju tešku krizu. U biti, takve politike ukazuju na vezu između politike, medija i novinara. Ta veza rezultat je interesa koji su utjecali na politiku velikih sila, ali i na ponašanje medija.

Međutim, svijetli primjeri profesionalnog izvještavanja iz ratom zahvaćene zemlje upozorili su svjetsku javnost na snagu i značaj profesionalnog rada i postupno utjecale na promjenu politika u demokratskom svijetu prema Bosni i Hercegovini. Te promjene nisu 'spasile' Bosnu, ali su postale znak suočjenja s istinom o počinjenim zločinima. Za žurnalističke nauke ovi karakteristični primjeri profesionalnog rada veoma su dragocjeni, posebno stoga što u središte novinarske etike stavljaju vrijednosti dobra i istine.

Ključne riječi: profesionalizam, agresija, rat, istina, sila, demokracija, zločin, kriza

RAT U BOSNI I HERCEGOVINI, njegove posljedice i razumijevanja karaktera još uvijek, nažalost, imaju političko-interesnu dimenziju o kojoj ovisi ponašanje tzv. međunarodne zajednice, Sjedinjenih Američkih Država i Evrope, Istoka i Zapada, demokratskog i nedemokratskog, razvijenog i nerazvijenog svijeta, njihovih medija i javnosti, koje su utjecale i još uvijek utječu na odnos prema državi Bosni i Hercegovini, zbog čega ova zemlja i dalje živi duboku krizu. Ali, ono što se čini nespornim jeste činjenica da je Bosna i Hercegovina više od dvije decenije u žrvnju globalnih promjena i regionalnih kriza o kojima mediji govore vođeni politikama i interesima evropskih i svjetskih sila. Takva situacija evidentna je od pada Berlinskog zida, pada komunizma i raspada socijalističke Jugoslavije, u kojoj je Bosna i Hercegovina preživjela tragičan rat, a Bošnjaci genocid. U tom vrlo kompleksnom procesu mediji i novinari imali su značajnu ulogu, posebno u smislu vezanosti za politiku, ali i u smislu raspoznavanja profesionalnog i neprofesionalnog u novinarstvu. Stoga se čini zanimljivim ukazati na vezu između politika, interesa i rada novinara i medija u fokusu događanja u Bosni i Hercegovini i oko nje, a u primjerima koji predstavljaju doprinos u odbrani profesionalnog rada i istine tokom agresije i rata.

Razvijeni 'Zapad' iako opskrbljen pretpostavkama za zaustavljanje agresije i rata u Bosni i Hercegovini, sve do potkraj 1995. godine djelovao je s političke pozicije formalnog nemiješanja i pružanja humanitarne pomoći. Takav odnos 'Zapada' prema Bosni i Hercegovini ispoljavao se kroz prisustvo i ponašanje međunarodnih vojnih snaga (UNPROFOR, IFOR), te mrežu ispostava Visokog komesarijata za izbjeglice UN-a (UNHCR), čiji su rad osiguravale spomenute vojne snage. To pokazuje da angažman razvijenog 'Zapada' nije bio temeljen na principu pravde (pravičnosti), niti stvarnog nemiješanja. Takav odnos agresori su razumjeli kao odobravanje zločina. Zbog toga se danas, kada se govori o krivici za zločine, može reći da i zapadne sile snose odgovornost za stradanje nedužnog stanovništva, jer je Bosna i Hercegovina bila međunarodno priznata država i članica UN-a.

U skladu s takvim odnosom prema državi Bosni i Hercegovini, svjetski mediji objavljivali su informacije o razvoju konflikta. No, tek nakon eskalacije nasilja i očiglednih masovnih zločina, počinje diferencijacija među svjetskim medijima i novinarima, shodno liniji odnosa prema konfliktu u kojem je bila jasna pozicija napadača i žrtve.

S obzirom na to da je na prostoru ratom zahvaćene države djelovalo mnogo dopisništava, agencijskih ispostava i novinara, nije moguće osvrnuti se na njihov rad u cjelini. Međutim, moguće je, naprimjer, osvrnuti se na rad nekih američkih novinara i medija čiji su izvještaji izvršili presudan utjecaj na, prije svega, američko javno mnijenje, a potom i na američku politiku i promjenu politike ‘Zapada’ prema Bosni i Hercegovini. Nepristrasnost i nemiješanje (poznato je da ‘nepristrasnost nije po sebi moralna pozicija’) pomogli su u eskalaciji zločina i nivou destruktivnosti agresora. Zato odgovornost za takvu politiku svjetskih sila dijeli i ‘profesionalno’ novinarstvo razvijenih zapadnih zemalja, sve do trenutka kada su ugledni američki novinari Roy Gutman, Peter Maass, Christiane Amanpour¹ i dr. skrenuli pažnju javnosti na zločine.²

Pokazalo se, naime, da američka moć ne respektira princip pravičnosti nego interese, te da su međunarodni stavovi o ratu u Bosni i Hercegovini bili pogrešni zbog takve politike Sjedinjenih Američkih Država prema ratu u Bosni i Hercegovini (posebno poštivanja odluke o embargu na uvoz oružja i vojnom nemiješanju). Niti Sjedinjene Američke Države, niti druge svjetske sile, nisu polazile od činjenice da se ne radi o sukobu zaraćenih strana (građanski rat), već o agresiji u cilju uništenja međunarodno priznate države, iako su na te činjenice novinari profesionalci njihovoj javnosti i vladama skrenuli pažnju još u ljeto 1992. godine. Primjeri takvog profesionalizma predstavljaju zapravo školske, rijetke primjere profesionalnog ponašanja u novinarstvu.³

¹ Peter Maass: *Ljubi bližnjega svoga*, New York, 1996; na bosanskom jeziku: Međunarodni teatarski i filmski festival MES Sarajevo, prevela Senada Kreso, Sarajevo, 1998.

² Naprimjer, informacije o koncentracionim logorima koje su formirali Srbi u Prijedoru (Omarska i Keraterm) nisu bile nepoznate, ali o njima kao vidu zločina genocida nije se govorilo sve dok Roy Gutman, američki ratni izvještač, nije dokumentirao njihovo postojanje u američkoj štampi, a kasnije i u svojoj knjizi *Svjedok genocida*, koja je objavljena u SAD-u (New York) 1993. godine. Ova knjiga objavljena je na brojnim jezicima u svijetu, a 1995. godine prevedena je i objavljena na bosanskom jeziku (izdavač: Vijeće Kongresa bosansko-muslimanskih intelektualaca u saradnji s Udruženjem muslimana za antigenocidne aktivnosti ‘MAG’, Sarajevo i Institutom za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava – Sarajevo).

³ Predstavljajući knjigu koja je na objektivnan način odslikala dio bosanske ratne zbilje, teško se distancirati od činjenice da postoje i one neobjektivne koje pokušavaju plasirati ‘svoju istinu’ (npr. Handkeova). Stoga bi u pravilu trebalo komparirati takve zapise s ovakvim (Maassovim), kako bi se u intelektualnoj i političkoj javnosti stvarali uvjeti za dalju izgradnju kriterija istinitosti. Ili npr. kad Maass komparira četničku

Jasno je da u okolnostima agresije probosansko novinarstvo samo nije moglo osigurati plasman istine o ratu u Bosni i Hercegovini. To je bilo dodatno otežano i stoga što su ‘jugoslavenski mediji’, prije svih novinska agencija TANJUG, imali osigurane pretpostavke za plasman svojih informacija, ‘svoje istine’ svijetu, koji je, gotovo bi se moglo reći, nezainteresirano pratio događaje u Bosni i Hercegovini i njenim susjednim državama. Pa ipak, zahvaljujući, kako angažmanu i patriotizmu probosanskih novinara profesionalaca, tako i profesionalnom angažmanu inozemnih novinara, čiji izvještaji nisu s početka rata uvažavani, ali su postupno utjecali na javno mnijenje, istina o ratu u Bosni i Hercegovini odata je u svijet. To je znak da etika profesije nije bila posve napuštena i da profesionalno novinarstvo nije nestalo.

1. Žrtvovanje Bosne i spor proces buđenja savjesti

Naime, mediji u razvijenim demokratskim zemljama različito su gledali na bosanskohercegovačku (balkansku) krizu, ali nisu prešućivali niti odbacivali činjenice o nasilju i zločinima. Tako su budili savjest svijeta. Taj proces ‘buđenja’ savjesti istina odvijao se sporo i stoga što je bivša Jugoslavija nakon Drugog svjetskog rata, zahvaljujući Pokretu nesvrstanih i ugledu predsjednika Josipa Broza Tita,⁴ uživala određeni

---

propagandu (da ljudi u Sarajevu sami sebe masakriraju, ili pucaju sami na sebe) s nadljudskim naporima Sarajlija da opstanu, on to čini da bi upozorio na potrebu objektivnosti. Isto tako, kada komparira površnost novinarskog pristupa događajima s objektivnim stanjem stvari, onda to čini vrlo jasno, ne libeći se da ide do srži i kaže: ‘Novinar je sam sebe mogao... ubijediti da radi svoj posao samo time što viri kroz prozor na ljude koji trče svoju trku za život. Ima ih koji neće da trče – premoreni su od straha da bi im to uopće bilo važno, a bilo je priča o ljudima koji više nisu mogli izdržati i oduzimali su sebi život, namjerno ulazeći u zonu snajpera’. (str. 156) Na bazi takvih komparacija permanentno se iznova dolazi do pitanja šta je istina u i o ratu u Bosni i Hercegovini i na čemu je Maass zaslužio epitet Glas savjesti? (...) Preciznije, primjere ratnog izvještavanja iz Bosne treba pomno analizirati, kako one lažne, sračunate, tako i one realne i na osnovu toga uspostaviti odnos prema potrebi poštivanja novinarske etike, posebno na ovim prostorima, ali i potrebi za kritikom ideologije tj. njene sprege s novinarstvom.

⁴ Nakon poraza fašizma ugled Josipa Broza Tita je porastao, posebno poslije njegova suprotsavljanja Staljinu (staljinizmu) 1948. godine, ali i kroz Pokret nesvrstanih u okolnostima tzv. hladnog rata, te zbog stanovitog liberalizma u okviru istočnoevropskog socijalizma, a to znači opredjeljenja za samoupravljanje ili ideju transformacije društva (u komunizam) na poseban način i dr.

respekt i naklonost, kako kod politika brojnih država, tako i njihovih medija. Otuda je bilo teškoća u promoviranju samostalne države Bosne i Hercegovine koja je nastala raspadom Socijalističke federativne republike Jugoslavije, a koja se već činom osamostaljenja dovodi u pitanje od strane tzv. krnje Jugoslavije. Pored toga, bivša Jugoslavija imala je (u znatnoj mjeri) izgrađenu poziciju u svjetskom javnom mnijenju i međunarodnim političkim odnosima i status članice UN-a, te članstvo u brojnim regionalnim pokretima i asocijacijama. Budući da je po unutrašnjem ustrojstvu bila federacija republika, njen model složene države u dijelu svijeta smatran je dopadljivim, pa su neke razvijene zemlje dugo pružale podršku očuvanju jedinstvene Jugoslavije, a kasnije i tzv. krnjoj Jugoslaviji. Najposlije, uz istaknute otežavajuće okolnosti koje su sprečavale širenje istine o agresiji i ratu u Bosni i Hercegovini, valja reći i to da fašizam jeste poražen u Drugom svjetskom ratu, ali da fašizam (neofašizam), nastao transformacijom komunizma u Srbiji i Crnoj Gori (kasnije i u Hrvatskoj), pa i drugdje u svijetu, nije bez određene podrške, nažalost i u međunarodnim krugovima.⁵ Nije zanemariva ni činjenica da su se za očuvanje bosanskohercegovačke državnosti založili uglavnom Bošnjaci u okolnostima kada je radikalnim krugovima 'Zapada' odgovaralo ugrožavanje islamske komponente u Bosni i Hercegovini, zbog čega i jeste tolerirana agresija i genocid nad Bošnjacima.

Ovim su ukratko skicirane okolnosti u kojima je međunarodna medijska pozicija Bosne i Hercegovine (u smislu mogućeg medijskog odlučujućeg utjecaja protiv ili u korist Bosne i Hercegovine) bila izrazito teška. No, uprkos tome, treba priznati i to da je tokom rata bilo evidentno čvrsto nastojanje nekih zapadnih medija da se na liniji poštivanja etičkih kodeksa, posebno načela istine, doprinese afirmaciji Bosne i Hercegovine i jačanju njene borbe za opstanak.

Zapravo se može reći da su mediji na 'Zapadu', kada je ovaj rat u pitanju, bili samo vjeran odraz slike političkih stremljenja u tim zemljama, s tom razlikom što se nakon jasnog uočavanja srpskih genocidnih akcija nad Bošnjacima ton usmjerava ili k osudi takvih akcija, uz imenovanje

⁵ Da je fašizam prisutan u svijetu, te da je velikosrpski režim Slobodana Miloševića uživao podršku i komunisti i fašista (neofašista) svjedoči ponašanje Rusije, ali i nekih krugova iz zemalja kapitalističkog zapada: Francuske, Engleske, Holandije, dijelom i Austrije, a potom istoka: Japana, Kine i dr. To potvrđuje i odnos međunarodne politike u slučaju pada međunarodno zaštićene enklave Srebrenica.

počinioca ('srpske snage'), ili k ocjeni o podijeljenoj odgovornosti 'strana u sukobu', pa potom optužbi.

2. Primjeri iz njemačkog govornog područja

Tako su npr. u aktivnostima i angažmanu medija i novinara Njemačke, Austrije i dijela Švicarske (zemalja njemačkoga govornog područja) uočljive razlike s obzirom na poimanje karaktera rata u Bosni i Hercegovini. Dok su austrijski mediji i dijelom švicarski uglavnom prihvatili pojam agresija, kritizirajući 'nemoć' Evrope, njemački mediji, posebno u prvoj fazi rata, odražavali su upečatljivu podjelu na one koji podržavaju ljevicu i one koji su na strani desnice. U pravilu, mediji skloni desnici nazivali su stvari pravim imenom i osuđivali su srpsku agresiju, dok su mediji skloni ljevici naglašavali podijeljenu odgovornost za rat, kako u Hrvatskoj, tako kasnije i u Bosni i Hercegovini.⁶ Ovi primjeri pokazuju da zapravo i nije moguće (u nekom apsolutnom smislu) imati neovisan medij, ali da pitanje podrške medija ili mediju u bitnom utječe na stav medija prema određenom pitanju. U tom smislu, kada je rat razlog za artikulaciju stava medija u javnosti, javnost očekuje od medija moralan odnos, ali se medij, shodno svom interesu i uklonu, približava ili udaljava od moralne pozicije i političkim refleksom slijedi pretpostavljeni interes. Rat nije prijetio ni Austriji, ni Njemačkoj (nije, dakle, bilo razloga za priklanjanje), ali njihova mnijenja različito su se formirala i različito su reagirala, zahvaljujući i medijima koji su priznavali ili negirali agresiju,⁷ iako je agresija bila neupitna činjenica. To dalje

⁶ "Tako su novinari, novine i elektronski mediji, koji su skloni desnoj sredini ili uopće političkim pravima, od samog početka osuđivali srpsku agresiju..." (...) „Suprotstavljajući poziciju u Njemačkoj zauzimali su prije svega novinari, novine i radio-postaje orijentirani kao lijevi liberali i socijaldemokrati", piše dr. Fritz Csoklich u članku pod naslovom "Mediji njemačkog govornog područja o situaciji u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini". (Dr. Fritz Csoklich: "Mediji njemačkog govornog područja o situaciji u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, Odgovornost novinara u ratu", Zbornik, Hrvatsko društvo katoličkih novinara, Zagreb, 1994, str. 67)

⁷ Za razliku od Njemačke, u kojoj su primjetne podjele po osnovu političkih opredjeljenja medija ili po osnovi njihova reflektiranja iskustava iz Drugog svjetskog rata, austrijski mediji imali su veći stupanj saglasnosti u odnosu na pitanja agresije i prava na odbranu državnog suvereniteta Bosne i Hercegovine. O tome svjedoče novine *Press* (Beč), *Salzburger Nachrichten* (Salzburg), *Klein Zeitung* (Grac) i dr. (Prema: Dr. Fritz Csoklich, cit. str. 67)

govori da je rat u Bosni i Hercegovini (bez obzira na njegovu udaljenost) utjecao na novinare i medije u Austriji, Njemačkoj i Švicarskoj, tako što je uzrokovao njihovo opredjeljivanje, zbog čega je, umjesto istine, u prvi plan izbijao, kako njihov uklon, tako i globalni interes. Na taj se način 'novinarstvo njemačkoga govornog područja' pokazalo podijeljenim u svjetlu podjele prema kriteriju političkog odnosa.

Dok su, kako smo istakli, mediji i javnost njemačkoga govornog područja bili podijeljeni i u izvjesnom smislu ovisni o diferenciranim političkim interesima, francuska javnost predstavlja izrazito karakterističan primjer za analizu, posebno s obzirom na to da je ta javnost dugo vremena ostala uz velikosrpski režim Slobodana Miloševića, koji je vršio agresiju i na Hrvatsku i na Bosnu i Hercegovinu.

Razlozi takvog ponašanja moćne francuske javnosti gotovo da su poznati. Međutim, držimo da makar neke od njih treba navesti, ponajprije stoga što korespondiraju s našim uvodnim naznakama da je službena Francuska, sve do smrti predsjednika François Mitteranda, podržavala velikosrpski fašizam.

3. Iskustva iz Francuske

Utjecajnije francuski mediji vjerno su objavljivali informacije o ratu na prostoru bivše Jugoslavije, ali pri tome nije bilo osude srpske agresije, stoga što je službenu Francusku zabrinjavao raspad ove države, te i stoga što su u Parizu i drugim centrima Francuske u diplomatskim krugovima djelovali uglavnom Srbi, koje su podupirali tzv. srpski klubovi koji su širili negativnu propagandu o 'islamistima' u Bosni i Hercegovini. Službena agencija jugoslavenske vlade TANJUG, koju su Srbi ranije stavili pod svoju kontrolu, bila je gotovo jedini prihvaćeni izvor informacija. Ne treba zaboraviti ni to da je globalna politika zapadnoevropskih sila podupirala opstanak Jugoslavije (pri čemu su SAD pokazivale nezainteresiranost, mada je pružena određena pomoć posljednjoj jugoslavenskoj vladi u cilju podrške nužnim reformama) i to je imalo odraz i na francusku politiku, zbog čega je Bosna i Hercegovina trpjela štetu.

To su, čini se, bitni razlozi zbog kojih francuski građani nisu bili precizno informirani i zbog kojih je francuska javnost stajala iza svojih vodećih političara, kako onih na vlasti, tako i opozicije, jer je među njima postojao konsenzus oko pitanja raspada Jugoslavije i podrške režimu Slobodana Miloševića.

Budući da je Beograd u jugoslavenskim razmjerama bio diplomatsko središte, središte političke vlasti (i dr.), te središte inozemnih dopisništava moćnih svjetskih medija, sve do izbijanja oružanih sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj ovi mediji prenosili su službene informacije Beograda. Tek nakon izbijanja rata francuski mediji počinju razvijati interes za događaje s lica mjesta. Pa i uprkos tome, francuski predsjednik François Mitterrand i dalje je smatrao da bi nestanak Jugoslavije uveo Evropu u nestabilnost, a to je Srbiji bilo dovoljno jer joj je pružalo snažnu podršku za rat.

Sve ovo ukazuje da je francuska javnost pokazivala otvorenu naklonost Srbiji,⁸ te da se stoga sporo širila istina o razlozima raspada Jugoslavije i velikonacionalnoj ambiciji Beograda. Zanimljivo je da poticaji za promjene stavova u francuskoj javnosti nisu došli od novinara i medija, već od onih intelektualaca koji nisu bez rezerve prihvaćali vijesti o događajima u ratom zahvaćenoj Hrvatskoj, a kasnije i Bosni i Hercegovini.⁹ Riječ je, između ostalih, o filozofima A. Leviju i A. Finkelkrautu.¹⁰ Tek nakon njihovih oštrih reakcija na službene francuske stavove i istupe, dolazi do promjene. Tome se opirao veoma snažan srpski lobi koji je zazirao od širenja istine o agresiji, a ratni pohod Srba pravdao hrvatskim ustaštvom iz Drugog svjetskog rata, stradanjem Srba u tom ratu, genocidnošću Hrvata itd. Dok se odnos francuske javnosti prema Hrvatskoj sporo mijenjao, s prvim srpskim napadima na Bosnu i Hercegovinu francuska javnost vraća se podršci Miloševićevu režimu, tako što ne pruža adekvatnu podršku bosanskohercegovačkom suverenitetu, iako je Bosna i Hercegovina već bila međunarodno pri-

⁸ Miloševićev fašizam u Srbiji zapravo je utemeljen u praksi Socijalističke partije. Ne treba ispustiti iz vida da je i Fransoa Miteran bio socijalista te da su u to vrijeme u Francuskoj neofašisti bili dosta snažni.

⁹ U tom smislu Hrvatska je bila neka vrsta pokusnog kunića na kojem se iskušavao odnos javnosti prema agresiji, zbog čega je Hrvatska pretrpjela štetu. To iskustvo nije pozitivno utjecalo na francusku politiku prema Bosni i Hercegovini. Naprotiv, u Bosni i Hercegovini od takve francuske politike štete su multiplicirane.

¹⁰ A. Finkelkraut, filozof mlađe generacije, boraveći u Hrvatskoj u vrijeme srpske agresije, bio je suočen s činjenicom agresije, zbog čega staje uz pravo Hrvata na samostalnost. Piše i objavljuje knjigu *Kako se to može biti Hrvat*, koja je prevedena na hrvatski jezik i promovirana u Zagrebu krajem 1992. godine. (Ovaj isti autor oštro je kritizirao predsjednika Franju Tuđmana i službenu Hrvatsku kada je otpočeo sukob Hrvata i Bošnjaka u Bosni i Hercegovini.)

znata država.¹¹ Čak ni posjeta François Mitterranda Sarajevu s početka agresije i polaganje cvijeća na mjestu masakra koji se dogodio u ulici Vase Miskina (27. maja 1992. godine) nisu promijenili odnos francuske javnosti, osim što je tada aktuelni ministar francuske vlade Bernard Kouchner prividno intenzivirao humanitarne aktivnosti.¹² Zapravo se može reći da do blage promjene u odnosu francuske javnosti prema Bosni i Hercegovini dolazi tek nakon što su HVO i HV napale Armiju Bosne i Hercegovine, odnosno nakon što su u povodu ovih sukoba oštro reagirali oni isti francuski intelektualci i filozofi koji su zbog agresije na Hrvatsku oštro osudili Srbiju, a nakon otvaranja ovih sukoba kritizirali Hrvatsku.

Kao karakterističan primjer francuskog novinarskog izvještavanja iz Bosne i Hercegovine u toku rata mogu se navesti izvještaji novinarka katoličkog lista *La Croix* B. Toulon,¹³ koja se nije libila da kaže kako su Hrvati u Bosni i Hercegovini počinili zločine te da je Republika Hrvatska umiješana u taj rat, uprkos tome što je i ona sama vodila borbu za odbranu svog državnog suvereniteta od istog agresora. Interesantno je napomenuti da su neki hrvatski analitičari¹⁴ u svojim analizama ponašanja i odnosa francuske javnosti prema ratu u Bosni i Hercegovini primjer novinarka B. Toulon zlonamjerno tumačili samo stoga što je kao novinarka katoličkog lista istinito informirala s lica mjesta. Primjedbe koje su joj stavljene vežu se za njena prevodioca, koji je navodno bio Bošnjak, i koji ju je krivo usmjerio kako bi nanio štetu Hrvatima.¹⁵

¹¹ Francuska javnost ozbiljnije mijenja svoj odnos prema ratu u Hrvatskoj tek nakon razaranja i pada Vukovara. Što se tiče odnosa prema ratu u Bosni i Hercegovini, on se ne mijenja ozbiljnije ni nakon posjete predsjednika François Mitterranda Sarajevu na početku agresije.

¹² Zanimljivo je napomenuti da je Bernard Kouchner nakon diplomatskih i humanitarnih iskustava stečenih u ratu u Bosni i Hercegovini postao administrator UN-a na Kosovu 1999. godine.

¹³ Vidjeti: Vlatko Marić: 'Francuska sredstva priopćavanja i rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini', *Odgovornost novinara u ratu*, Zbornik, cit., str. 76.

¹⁴ Primjer takvog analitičara zapravo predstavlja spomenuti Vlatko Marić, koji svoje gledište ne diferencira od kompleksa prema Bošnjacima, što primarno opredjeljuje njegov stav.

¹⁵ "S početkom sukoba Hrvata i Muslimana, položaj Hrvata i Hrvatske u francuskim medijima počeo se ponovo mijenjati. Hrvati su počeli gubiti status žrtve i sve više su postajali agresori i zločinci, gotovo u svemu jednaki Srbima. Muslimani su postali

Analiza autora Vlatka Marića u dijelu koji se tiče rata u Bosni i Hercegovini jeste primjer analize za koju se može reći da je nemoralna, a kada je u pitanju rat u Hrvatskoj, njom dominira moralan, objektivian pristup. Kada je u pitanju analiza odnosa Hrvatske prema Bosni i Hercegovini, ovaj autor ustaje protiv istine tako što kritizira novinarku B. Toulon i osuđuje njen profesionalni moral sa zaključkom da nije dovoljno biti na terenu da bi se sačinio istinit izvještaj. Zapravo, Vlatko Marić zamjera novinarki B. Toulon što kao katolkinja nije ustala protiv Bošnjaka, neovisno o tome što su hrvatski vojnici činili zločine. Zbog toga on napušta princip objektivnosti u analizi, čime postaje primjerom nedosljednosti, dakle, nemorala.

Sličan pristup ima i beogradski autor Miodrag Ilić u svojoj knjizi *Medijske imperije*. Ovaj autor, koji zapravo samo Srbe smatra bezgrešnim, a objektivian odnos prema ulozi Srbije u raspadu Jugoslavije drži predrasudama koje treba razbijati, predstavlja i primjer novinara čiji je novinarski refleks oštar, a nacionalni nerv mitski, zbog čega je uvijek u pogrešci onaj drugi. Miodrag Ilić u devetom odjeljku svoje knjige¹⁶ već u naslovu potcrtava 'moralni debakl štampe' u Francuskoj zbog njena postupnog uskraćivanja podrške Srbiji, iako se on dogodio tek nakon velikog broja počinjenih zločina koje je svjetska javnost registrirala.

Primjeri koje smo u povodu osvrta na angažman nekih francuskih medija i aktera francuske javnosti naveli zapravo su od značaja više po tome što su karakteristični za moralno prosuđivanje tj. za prosudbu o moralu nekih analitiča koji drže stranu zla, a ne stranu istine. Zato još uvijek i jeste otvoreno pitanje o načinu na koji je zapadnom svijetu moguće predočiti istinu kako bi taj svijet mogao uspostaviti pravedan odnos prema stradanjima u Bosni i Hercegovini tokom agresije, prije nego što Haški tribunal okonča spore procese suđenja za počinjene zločine.

Iako se, čini se, s pravom može ustvrditi da je zapadnoevropsko, a gotovo bi se moglo reći i svjetsko novinarstvo u primjeru agresije i rata u Bosni i Hercegovini bilo samo refleksija specifičnih političkih stavova i nejasnih projekcija mjesta naše države u novom međunarod-

---

jedine žrtve u ovom ratu. Izvjestitelji gotovo svih televizijskih i novinskih kuća našli su se u Bosni i Hercegovini. Rijetki su bili izvještaji s terena koji su nešto pozitivno rekli o Hrvatima. Gotovo da ih i nije bilo." (Vlatko Marić, cit., str. 76).

¹⁶ Miodrag Ilić: *Medijske imperije*, Beograd, 1997, str. 234.

nom poretku,¹⁷ pitanje Bosne i Hercegovine ipak nije svijet ostavilo ravnodušnim, niti je ostavilo beznačajan trag na novinarstvo. Nije, dakle, riječ ni o tome da novinari zapadnih medija, koji su izvještavali iz Bosne i Hercegovine, nisu bili profesionalno osposobljeni, te da nisu blagovremeno dostavljali informacije, već je riječ o tome kakav je bio medijski tretman tih informacija, odnosno kakav je značaj davan tim informacijama koje su opredjeljivale javno mnijenje. Stoga je sasvim vidljivo da važan faktor utjecaja na javno mnijenje nije bila samo medijska informacija iz Bosne i Hercegovine (tj. s ratišta), već informacija o tome kakva je politika određene zemlje iz koje je izvjestitelj (novinar). O tome je ovisilo na koji se način predstavlja informacija o bosanskohercegovačkoj tragediji, a to je pokazatelj moralnosti, kako politike, tako i ponašanja novinara.

4. Odbrana profesionalizma – američki primjeri

Za razliku od evropskog žurnalizma, snaga informacija pojedinih američkih utjecajnih medija i novinara dovodi do promjena u politici SAD-a prema ratom zahvaćenoj Bosni i Hercegovini. Naime, izvještaji američkih novinara iz Bosne i Hercegovine postupno su dovodili do promjene u intonaciji američkih interesa i stavova, posebno prema agresoru kao počiniocu zločina protiv čovječnosti i običaja rata, iako tadašnji američki predsjednik George Bush nije transparentno osporavao agresiju. Do ozbiljne promjene, naprimjer, u Francuskoj i Engleskoj, nije došlo sve do smrti francuskog predsjednika François Mitterranda, odnosno do smjene engleskog premijera Johna Majora. Za razliku od Engleske i Francuske, čija je politika bila podrška Srbiji, a Bosni i Hercegovini humanitarna pomoć, njemačka politika, naprimjer, posebno nakon smrti ministra vanjskih poslova Hans-Dietrich Genschera, te povlačenja s takve pozicije njegova austrijskog kolege Aloisa Mocka, ne opredjeljuje se, ali se koncentrira na humanitarnu aktivnost. To je značilo da Njemačka rješava pitanje sopstvene pozicije

¹⁷ Ovdje nipošto ne tvrdimo da nisu postojale razlike u izvještavanju među stranim medijima i novinarima. One su evidentne, ali masovnost i brutalnost zločina, te vrijeme koje su evropske sile dopustile agresoru za osvajanje, potvrđuju izneseni stav. Naime, sve dok su SAD smatrale da Bosna i Hercegovina nije njihov primarni interes, odnosno da je to problem Evrope, jugosoldateska imala je zeleno svjetlo za rat.

u evropskom i svjetskom poretku.¹⁸ Stoga se s pravom može konstatirati da se u Americi (neovisno o tome što se američko javno mnijenje postupno opredjeljivalo za promjenu politike SAD-a prema Bosni i Hercegovini)¹⁹ na razini novinarstva jasno izdvajaju određeni mediji i novinari kao primjeri moralnog ponašanja. U proljeće i ljeto 1992. godine u izrazito složenim okolnostima novinar Roy Gutman objavljuje u njujorškom dnevnom listu *Newsday* seriju izvještaja s ratišta iz Bosne i Hercegovine, posebno iz Prijedora. U tim izvještajima dominira istina o srpskim zločinima protiv čovječnosti, tj. o genocidu nad Bošnjacima i Hrvatima. Ovi izvještaji kasnije su objavljeni u već spomenutoj knjizi pod naslovom *A WITNES TO GENOCIDE (Svjedok genocida)* za koju je Gutman 1993. godine dobio prestižnu Pulicerovu nagradu. Uz ove izvještaje, kao primjer posebnog utjecaja na svjetsku javnost, uzima se jedan televizijski i foto-snimak iz koncentracionog logora u Prijedoru na kojem se iza bodljikave žice vidi grupa zatočenika među kojima dominira lik izmučenog Bošnjaka, logoraša,²⁰ Fikreta Alića, čovjeka svijetle puti koji je, go do pojasa, toliko mršav da mu se jasno razaznaje skelet grudnog koša. On pruža ruku strankinji koja je došla na lice mjesta da se uvjeri u postojanje logora Trnopolje.

Zatim, izvještaji s lica mjesta već spomenutih američkih novinara, Petera Maassa u listu *Washington Post* i ratne reporterke CNN-a Christiane Amanpour i dr. Unatoč preovlađujućem stavu da je rad, prije svega, američkih, a potom i dijela zapadnoevropskih novinara i medija, te humanistički orijentiranih intelektualaca bio temeljen na činjenicama (istini) o događajima u Bosni i Hercegovini tokom rata, srpski analitičari

---

¹⁸ Ovakva politika njemačkog kancelara Helmuta Kola bila je od velike pomoći na humanitarnom planu, ali na međunarodnom planu Bosna i Hercegovina (stjecajem okolnosti doduše) Njemačkoj je poslužila kao mogućnost da po prvi put nakon Drugog svjetskog rata vojnom komponentom transparentno iziđe u svijet u sklopu međunarodnih vojnih snaga (IFOR, SFOR).

¹⁹ U 1992. godini, u vrijeme otvorene i žestoke agresije, SAD su se spremale za predsjedničke izbore, a odlazeći predsjednik George Bush s rezervom i oprezom gledao je na krizu na Balkanu; to je za vjerovanje i stoga što se njegova vlada prethodno založila za soluciju očuvanja Jugoslavije.

²⁰ To je snimak „zatočenih muslimana u srpskom koncentracionom logoru“ koji su 5. augusta 1992. godine u Trnopolju (Prijedor) načinile ekipe televizijske mreže Ai-Ti-En (ITN) i reporter londonskog *Gardijana*. Tu fotografiju, između ostalih svjetskih medija, objavio je i njemački magazin *Špiگل*.

nalazili su mogućnost da taj profesionalizam negiraju na isti način na koji je formiran motiv za rat koji je rezultirao zločinima.²¹ Njihova teza

²¹ “Sistematičnim traganjem i dubljom analizom moguće je odgonetnuti ko stoji iza pristrasnog izvještavanja u pojedinim uticajnim svjetskim glasilima. Nisu potvrđeni glasovi o visokom procentu dionica CNN-a u rukama arapskih magnata, čime bi se objasnila ‘blistava karijera’ Kristijane Amanpur, izvještača globalne TV mreže iz Bosne, koja je vjerovatno dosegla vrhunac u jednostranom i nepoštenom prikazivanju događaja.” (Miodrag Ilić, cit. dj., str. 70 – 71.)

“Protivno svim zakonima i pravilima profesije bilo je izvještavanje dopisnika CNN-a iz Bosne, lažima na žalost proslavljene Kristijane Amanpur. Među ‘biserima’ njenih tendencioznih proizvoljnosti je reportaža, snimljena 22. decembra 1992. u Kiseljaku, malom mjestu nedaleko od Sarajeva. Valjda da bi pokazala kako je prešla i na srpsku stranu, i demantovala priče o tome kako se javlja samo sa muslimanske strane, prikazala je ratom netaknute kuće i dobro snabdjevene prodavnice, da bi normalan tok života ovako prokomentarisala: ‘Dok ljudi u Sarajevu umiru od gladi, Srbi ovdje žive u izobilju’. Njen izvještaj bi u svemu bio vjeran stvarnom stanju stvari, da najbolje plaćena američka novinarka, ‘najmoćniji ženski reporter’ (po ocjeni lista ‘Njujork dejli njus’), nije ‘slučajno’ previdjela jednu malenkost, a to je da u Kiseljaku ne žive Srbi, već isključivo Hrvati i muslimani!” (Isto, str. 87 – 88.)

“Tvrdnje urednika BBS-a (a i drugih velikih medija) da je njihovo izvještavanje pošteno i objektivno, analitično i izbalansirano (i pod budnim okom kontrolora!), padaju u vodu pred mnogim slučajevima nakaradnog, naopakog, površnog i navijačkog izvještavanja. Gledaoci televizije i čitaoci novina u Britaniji, naprimjer, nikada nisu obavješteni o aferi Lofhaus, to jest o slučaju iz 1992. godine, kad je zarobljeni obavještajac Robert Alen Lofthaus iz Notingema priznao da je za novac dostavljao izmišljene informacije američkom novinaru Roju Gatmanu, ali i uglednom BBS-u. Iz dokumentacije, pronađene kod ovog plaćenika, vidi se da je jednom nedjeljno u dužem periodu, satelitskim telefonom, dostavljao u London lažne priče o nedjelima samo jedne strane, da bi 26. i 27. septembra iste godine javio BBS-u da Srbi tobože koriste bojne otrove!” (Isto, str. 87.)

“Mnogo je indicija da se vijest sve više izvitoperuje, da se tretira kao roba koju valja što bolje prodati. Da li su Roj Gatman i Kristijana Amanpur, i ne samo oni već i stotine drugih lovaca na neobično, uzbudljivo, čak perverzno u bosanskom krvoproliću, u stvari trčali tu istu trku, da li su diktirali stereotip o Srbima kao vinovnicima svekolikog zla, ili su prihvatili dobijeni zadatak da tako gledaju na one koji su se oduprli razaranju njihove domovine?” (Isto, str. 88.)

“Špigl’ (...) je ‘bio među onim njemačkim glasilima koja su vodila sistematsku antisrpsku kampanju u minulim godinama građanskog rata’.” (Isto, str. 163.)

“Činjenica je (...) da je ovaj nedjeljnik odigrao veliku ulogu u stvaranju atmosfere za razbijanje Jugoslavije i preuranjeno priznavanje odcjepljenih republika, da je bez ostatka poslužio Genšerovim planovima.” (Isto, str. 167.)

“U huškačkim tekstovima u njemačkom uticajnom dnevniku ‘Frankfurter algemajne cajtung’ prepoznatljiv je uticaj desničarskih političkih krugova i katoličke crkve, a u zatvorenom francusko-njemačkom kablovskom TV programu ‘ARTE’, u nedjeljniku

bila je: nije istina ono što je uočeno i predstavljeno kao istina (na temelju činjenica, objektivno viđenje događaja), već je istina u onome što se izmišlja kao motiv ili mogući razlog za opredjeljenje novinara da saopći istinu. Ti analitičari pitaju se zašto je npr. Christiane Amanpour (i dr.) vidjela istinu, a ne pitaju se zašto su počinioci zlodjela činili zločine, pa ni to da li je bilo moralno prešutjeti istinu, čak i pod pretpostavkom da su Srbi počinili zločine, rješavajući pitanje svoje stvarne ugroženosti. Ovdje je očigledno riječ o svjesnoj pogrešci. Zbog toga se i postavlja pitanje zbog čega je zapadnoevropsko novinarstvo u odnosu na američko (bez obzira na to što se evidentiraju svijetli primjeri profesionalizma novinara određenih medija u zapadnoevropskim zemljama) imalo izrazito relativan utjecaj na sprečavanje agresije na Bosnu i Hercegovinu i, na kraju, zaustavljanje samog rata, a zašto se u primjeru utjecaja američkih novinara na američku javnost (koja je zahvaljujući tome insistirala na promjeni političkog kursa prema Bosni i Hercegovini) može zaključiti da je taj utjecaj bio vrlo snažan?

Precizan odgovor na ovo pitanje zahtijevao bi zapravo posebno istraživanje i mnoštvo dokaza. Međutim, čini se da je na ovome mjestu mogući i vrlo jednostavan odgovor: PROFESIONALIZAM. Naime, SAD kao jedina super-sila danas u svijetu imaju pretpostavke za prikupljanje istinitih, preciznih informacija na osnovu kojih izvještavaju novinari profesionalci u okolnostima kada je američko javno mnijenje već razvilo nedvojben interes za istinom, neovisno o globalnim ili dnevnim političkim interesima vlade, odnosno vladajuće strukture i politike. Shodno tome, dakle, moguće je zaključiti da se profesionalni moral u američkom novinarstvu danas, pored različitih vidova motivacije, snage i ugleda medija, obrazovanosti novinara i sl., ustvari temelji, s jedne strane, na znanju o mogućnostima provjere tačnosti informacije (istraživačko novinarstvo), a s druge strane, na (uvjetno rečeno) vrijednosti koja se zove demokracija.²² Drugim riječima, to je proces kroz koji se, kako su

---

'Poan' i još nekim pariškim medijima, primjetan je otisak prstiju jevrejsko-mondijalističke, pomodne grupe intelektualaca sa Anri Levijem na čelu, koji vjerovatno djeluju po nalogu nekih krugova koji bi da stvore prividnu ravnotežu i ublaže loše efekte pritiska na arapski (muslimanski) živalj u drugom dijelu svijeta." (Isto, str. 71.)

²² Ovdje nije riječ o pukom apsolutiziranju ili idealiziranju američkog društva i novinarstva. Naprotiv, riječ je o njihovu namjernom izdvajanju kako bi se uočio nemoral Evrope u njenu iščekivanju da SAD pod utjecajem svojih medija upotrijebe moć u zaustavljanju agresije i rata u Bosni i Hercegovini. Riječ je, dakle, o prepoznavanju

to ranije uočili Jürgen Habermas i Karl-Otto Apel, u uvjetima tehničke civilizacije uspostavlja sporazum na bazi razumijevanja i uvažavanja argumentacije.

Budući da je u ovom radu naša osnovna teza: da rat degradira ali istovremeno i afirmira novinarsku profesiju, čini se da primjeri koji su navedeni to i potvrđuju. Nažalost, srpsko novinarstvo u cjelini i hrvatsko službeno novinarstvo za sve vrijeme rata u Bosni i Hercegovini, a gotovo da bi se moglo ustvrditi ni do danas, nije temeljito promijenilo, kako politiku ovih država, tako ni kurs javnosti. U takvim okolnostima nije se promijenio ni stav, ni ponašanje značajnog dijela stanovništva ovih zemalja prema Bosni i Hercegovini ♦

Amila Grbo

Media, Politics and War in Bosnia and Herzegovina

Key Examples of Relevance for Professional Journalism

Summary

The aggression against Bosnia and Herzegovina and war as a consequence of that aggression were treated differently by different countries perceived as regional and world powers, whose policies and attitudes towards Bosnian independence and sovereignty pushed this country into years of harsh crisis. In essence, such policies indicate a close link between politics, the media and journalists. This link is the result of interests impacting the policies of the great powers, but also the conduct of the media.

However, bright examples of professional reporting from the war-torn country warned the international public about the importance of professionalism and led gradually to a change in policies of the democratic world towards Bosnia and Herzegovina. This change did not “save” Bosnia and Herzegovina, but they did become a sign of real confrontation with the truth about the crimes committed in the country. These examples of

---

biti odnosa prema ratu u Bosni i Hercegovini i sprečavanju realizacije krajnje nehumanih, neprihvatljivih ratnih ciljeva Srbije, a od 1993. godine i Hrvatske, a to je ono što diferencira trenutak moralnosti američkog žurnalizma i daje za pravo profesionalizmu, unatoč činjenici da se teško žurnalizam jedne zemlje u cjelini, pa makar to bila i Amerika, može smatrati moralnim.

professional journalism are of importance for the study of journalism, particularly since they place the value of fairness and truth at the centre of journalistic ethics.

Key words: professionalism, aggression, war, truth, power, democracy, crime, crisis.